

6. Samoilenko A. (2002). Musicology and Methodology of Humanitarian Knowledge. Problem of dialogue. Odessa: Astroprint. 434 pp. [in Ukrainian].
7. Statsenko O. (2015). V.Stepurko's «Missa movere» in the context of universals of modern Ukrainian culture. Proceedings All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv: NACCK. P.78-79. [in Ukrainian].
8. Stepurko V.I. (2011). Fundamentals of musical composition: manual. Kyiv: NACCK. 152 p. [in Ukrainian].
9. Terent'eva S.V. (1998). Mass media of I. S. Bach in the light of the dialogue of cultures: Extended abstract of candidate's thesis. Magnitogorsk. 16 p. [in Russian].
10. Ivchenko L.(Eds.). (1990). Ukrainian Kant of the XVII-XVIII century. Kyiv: Muzychna Ukraina. 200 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.02.2019 р.

УДК 792.54 Донець-Тессейр (477) “19”

Давлатова Тамара Ілхомжонівна,
аспірантка Київського університету
імені Бориса Грінченка
ORCID 0000-0002-0306-0274
tamaradavlatova@gmail.com

ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ МАРІЇ ДОНЕЦЬ-ТЕССЕЙР (ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

Мета статті полягає у висвітленні суперечливих та невідомих фактів біографії М. Донець-Тессейр на основі сучасних мистецтвознавчих праць та документів і матеріалів з фондів архівних установ України. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні методів джерелознавчого, біографічного, аналітико-дескриптивного, хронологічного. Зазначені методи дають можливість висвітлити маловідомі та зовсім незнані сторінки біографії М. Донець-Тессейр. **Наукова новизна** полягає у висвітленні фактів з біографії М. Донець-Тессейр на основі наукових досліджень, а також архівних документів з її особового фонду, який зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України та матеріалів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Використані архівні джерела представлені рукописами самої М. Донець-Тессейр та офіційними документами. Деякі факти з біографії відомої співачки на сьогодні не були висвітлені у дослідженнях музикознавців та довідковій літературі. Архівні джерела, які розкривають невідомі факти біографії М. Донець-Тессейр, вперше вводяться в науковий обіг. **Висновки.** Незважаючи на певні складності аналізу даних свідочств, в результаті проведеної роботи можна дійти таких висновків: окремі сторінки біографії М. Донець-Тессейр на сьогодні залишаються невисвітленими повною мірою. Існує багато суперечливих даних щодо дня та року народження співачки, подій її дитинства та юності й років навчання. В результаті аналізу мистецтвознавчих праць, офіційних документів та архівних джерел остаточно ліквідувати суперечності фактів біографії М. Донець-Тессейр на сьогодні не є можливим через недостатність достовірних документів та недоведеність певної інформації.

Ключові слова: біографія М. Донець-Тессейр, архівні документи, наукові дослідження.

Давлатова Тамара Ілхомжонівна, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

Штрихи к биографии Марии Донец-Тессейр (По архивным материалам)

Цель статьи заключается в освещении противоречивых и неизвестных фактов биографии М. Донец-Тессейр на основе современных искусствоведческих трудов, документов и материалов из фондов архивных учреждений Украины. **Методология** исследования заключается в применении методов источниковедческого, биографического, аналитико-дескриптивного, хронологического. Указанные методы позволяют осветить малоизвестные и совсем неизвестные страницы биографии М. Донец-Тессейр. **Научная новизна** заключается в освещении фактов из биографии М. Донец-Тессейр на основе научных исследований, а также архивных документов из её личного фонда, который хранится в Центральном государственном архиве-музее литературы и искусства Украины и материалов Центрального государственного исторического архива Украины, г. Киев. Исползованные архивные источники представлены рукописями самой М. Донец-Тессейр и официальными документами. Некоторые факты из биографии известной певицы на сегодняшний день не были освещены в исследованиях музыковедов и справочной литературе. Архивные источники, раскрывающие неизвестные факты биографии М. Донец-Тессейр, впервые вводятся в научный обиход. **Выводы.** Несмотря на определенные сложности анализа данных свидетельств, в результате проведенной работы можно сделать следующие выводы: отдельные страницы биографии М. Донец-Тессейр на сегодняшний день остаются неосвещенными в полной мере. Существует много противоречивых данных о дне и годе рождения певицы, событиях её детства, юности и

лет обучения. В результате анализа искусствоведческих трудов, официальных документов и архивных источников окончательно ликвидировать противоречия фактов биографии М. Донец-Тессейр на сегодняшний день не представляется возможным из-за недостаточности достоверных документов и недоказанности некоторой информации.

Ключевые слова: биография М. Донец-Тессейр, архивные документы, научные исследования.

Davlatova Tamara, postgraduate student of Kyiv University the name of Boris Grinchenko

Strokes to the biography of Maria Donets-Tessier (According to archival materials)

The purpose of the article is to highlight the controversial and unknown facts of the biography of M. Donets-Tessier on the basis of modern art criticism works, documents, and materials from the archival institutions of Ukraine. **The methodology** consists of applying the methods of source study, biographical, analytical-descriptive, chronological. These methods allow us to highlight the little-known and completely unknown pages of the biography of M. Donets-Tessier. **The scientific novelty** consists in covering the facts from the biography of M. Donets-Tessier on the basis of scientific research, as well as archival documents from her personal collection, which is kept in the Central State Archive-Museum of Ukrainian Literature and Art and materials of the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv. The archival sources used are represented by the manuscripts of M. Donets-Tessier itself and official documents. Some facts from the biography of a famous singer to date have not been covered in the studies of musicologists and reference books. Archival sources revealing the unknown facts of the biography of M. Donets-Tessier are first introduced into scientific use. **Conclusions.** Despite certain difficulties in analyzing these evidences, as a result of this work, the following conclusions can be made: individual pages of the biography of M. Donets-Tessier are still unilluminated to the full. There are many conflicting data about the day and year of birth of the singer, the events of her childhood, youth and years of study. As a result of the analysis of works of art criticism, official documents and archival sources to completely eliminate the contradictions of the facts of the biography of M. Donets-Tessier today is not possible due to the lack of reliable documents and the lack of evidence of certain information.

Key words: M. Donets-Tessier biography, archival documents, scientific researches.

Актуальність теми дослідження. Життєвий та творчий шлях відомих діячів української музичної культури сьогодні стає джерелом активних дослідницьких пошуків. Особливу увагу мистецтвознавців викликають біографії тих корифеїв української культури, творчий шлях яких ще має «білі плями» попри їх висвітлення науковцями.

Видатна оперна співачка, професор кафедри сольного співу Київської консерваторії Марія Едуардівна Донець-Тессейр посідає провідне місце серед українських діячів оперного мистецтва. Завдяки чарівному тембру голосу та бездоганній вокальній техніці вона створила яскраві образи у багатьох оперних партіях, а її педагогічна діяльність увійшла в історію української вокальної педагогіки. Незважаючи на дослідження творчого шляху М. Донець-Тессейр сучасними музикознавцями, залишаються малознаними та непідтвердженими деякі події її біографії, які потребують вивчення та уточнення. Для узагальнення свідочств біографії М. Донець-Тессейр стало необхідним звернення до архівних джерел, адже, незважаючи на певні наукові дослідження, біографічні відомості певною мірою недостовірні й потребують уточнень. Достовірним джерелом відомостей у вирішенні цих проблем можуть слугувати лише архівні матеріали.

Актуальність даної статті полягає у дослідженні суперечливих фактів біографій відомих українських діячів культури, серед яких чільне місце посідає М. Донець-Тессейр. Біографія видатної української оперної співачки, відомого вокального педагога М. Донець-Тессейр на сьогодні цілісно не вивчена остаточно і повністю не представлена. В архівних та музикознавчих дослідженнях факти біографії М. Донець-Тессейр мають суттєві розбіжності. Спираючись на архівні джерела та наукові розвідки у даній статті вперше здійснюється спроба досягти істини в суперечливих фактах біографії у висвітленні архівними документами.

Аналіз досліджень та публікацій. Факти біографії М. Донець-Тессейр та її виконавської діяльності на сьогодні висвітлені небагатьма науковими дослідженнями, зокрема працями В. Вотріної [2], Б. Гнидь [3], Л. Дмитрієва [4] та Т. Михайлової [8]. Стислі відомості надаються довідковою літературою, зокрема енциклопедіями різного спрямування та словниками-довідниками. Конкретних біографічних фактів обмаль і вони, до того ж ще й не досліджені повною мірою і часто мають суперечливий характер в інтерпретації музикознавцями. Зокрема, Л. Дмитрієв та В. Вотріна у своїх монографіях надають відомості про дитинство та навчання М. Донець-Тессейр, як в Україні так і за кордоном, а також висвітлюють процес становлення її як оперної співачки [2; 4]. Проте є певні розбіжності у констатації окремих фактів біографії, які мають характеризувати її виконавську діяльність. Т. Михайлова у хронологічному огляді серед чисельної плеяди вокальних педагогів згадує ім'я М. Донець-Тессейр як видатної співачки та вокального педагога. В цій роботі автор надає досить короткі біографічні відомості життя Марії Донець-Тессейр [8]. Б. Гнидь, досліджуючи виконавські

школи України, серед видатних виконавців і педагогів визначає М. Донець-Тессейр і надає про її життя і творчість загальні відомості [3]. Приведені дослідження містять в собі значну низку суперечностей, які розв'язати можливо лише за допомогою архівних документів.

Мета статті полягає у висвітленні незнаних і маловідомих та суперечливих фактів біографії М. Донець-Тессейр періоду дитинства, років навчання та становлення як оперної співачки. Звідси постає завдання проаналізувати й узагальнити факти біографії, спираючись на раніше недосліджені архівні матеріали, які зберігаються у фонді Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Ця стаття є першою спробою ліквідувати «білі плями» у біографії М. Донець-Тессейр. Приведені в статті архівні документи вперше вводяться у науковий обіг.

Виклад основного матеріалу. Основними джерелами біографічних відомостей про видатну співачку М. Донець-Тессейр стали дослідження українських музикознавців та матеріали і документи Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, де зберігається Особовий фонд Марії Донець-Тессейр. Факти її біографії у висвітленні дослідниками мають значні розбіжності в датах та пов'язаних з ними подіями.

Вже сама дата народження співачки викликає неоднозначне тлумачення. Так, рік народження в документах представлено трьома датами: 1889, 1893 та 1894 роками. У дослідженнях сучасних музикознавців та енциклопедіях і довідниках зустрічається дата «1889 рік» [1; 3; 5; 6; 7; 9]. У Передмові до Опису №1 Особового фонду М. Донець-Тессейр також вказана дата народження 4 травня 1889 року (з посиланням на відомості «Театральної енциклопедії») [9].

Проте у профспілковому квитку, який також зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, значиться зовсім інший рік народження – 1893-й [13]. В «Автобіографії», укладеної самою М. Донець-Тессейр, роком народження названо вже 1894 рік. Такий само рік зустрічається також у різних офіційних документах, зокрема, в Особовому листку з обліку кадрів, Трудовій книжці, які також зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України [14; 16]. Дати життя М. Донець-Тессейр, викарбувані на її надгробку, також вказують, що рік її народження 1894-й.

Стосовно дня народження також є розбіжності. В енциклопедіях та довідниках зазначається дата 4 травня [1; 5; 6; 7; 9]. Дослідник творчого шляху співачки і вокального педагога М. Донець-Тессейр Л. Дмитрів подає іншу дату – 5 травня [4, 7], проте в архівних джерелах ця дата не зустрічається.

З метою позбавлення суперечностей стосовно дати народження М. Донець-Тессейр були досліджені матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Розглядалися церковні метричні книги з записами про народження і хрещення періоду з 1889 по 1894 роки. Серед вивчених документів архіву, які збереглися до нашого часу, записів про народження і хрещення М. Донець-Тессейр не виявлено. Можливо, це сталося через те, що метричні книги могли не зберегтися до нашого часу з певних причин (військові дії, пожежі тощо) або були втрачені [20].

Виходячи з аналізу доступних на сьогодні документів стосовно дати народження з'ясовано, що суперечності остаточно не подолані. Найбільша кількість свідочств про дату народження підтверджена офіційними документами з Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та власноруч укладеною «Автобіографією» М. Донець-Тессейр. Сама М. Донець-Тессейр в «Автобіографії» вказує дату 4 травня 1894 року. Ця сама дата приводиться в офіційних документах (Трудова книжка М. Е. Донець-Тессейр, Довідки та посвідчення про робочій стаж М. Е. Тессейр, Профспілковий квиток М. Е. Донець). Виходячи з вищевикладеного офіційною датою народження можна вважати 4 травня 1894 року.

Проте суперечності в біографічних свідочствах на цьому не завершилися: дата смерті М. Донець-Тессейр також остаточно не встановлена. Офіційною датою кончини вважається 14 грудня 1974 року, проте в одиничному випадку – у енциклопедичному довіднику «Митці України» – приводиться інша дата – 15 грудня [7].

Стосовно періоду навчання М. Донець-Тессейр також існують розбіжності у свідченнях. В. Вотріна у своїй монографії надає інформацію, що: «у дев'ять років Марію Тессейр віддали в привілейований Київський інститут шляхетних дівчат, а потім перевели в приватний пансіонат при Фундуклеївській гімназії» [2, 8]. Л. Дмитрів наводить такі ж дані щодо початку навчання М. Донець-Тессейр у Київському інституті шляхетних дівчат у віці дев'яти років, а потім у Фундуклеївській гімназії [4, 8]. Якщо брати до уваги дату народження 1889 рік, яку надають ці дослідники, то можна вирахувати, що це було у 1898 році. З архівних джерел відомо, що у період з 1898 по 1899 рік вона навчалась у Київській міністерській жіночій гімназії. Це підтверджує Атестація про закінчення М. Тессейр підготовчого класу у зазначеному закладі. Цей документ також містить інформацію щодо

її успіхів у навчанні та перелік предметів, які вивчались. Так, у підготовчому класі М. Донець-Тессейр вивчала: Закон Божий, за цей предмет вона мала п'ять балів; за Російську мову з церковно-слов'янською та Словесність – отримувала четвірки та одну п'ятірку, але за екзамен з цього предмету отримала трійку з мінусом; з Математики мала лише четвірки; за Чистописання мала трійки та одну четвірку; з Малювання отримала четвірки та одну трійку. Були також відмітки про поведінку та кількість пропущених занять. Так, за поведінку М. Донець-Тессейр мала п'ятірки, а пропусків загалом за три чверті навчання, зазначених у атестації – 21 день [12].

Щодо років навчання у Фундуклеївській гімназії, сама М. Донець-тессейр у своїй «Автобіографії» зазначає: «Вчилася я в Київській Фундуклеївській гімназії і закінчила її в 1909 р.» [11, 5]. Проте існує свідоцтво від 5 червня 1945 року, у якому Л. І. Демочані підтвердила, що М. Донець-Тессейр закінчила разом з нею Фундуклеївську гімназію у 1906 році. [16]. В іншому свідоцтві від 29 травня 1945 року, В. Н. Єфремович також підтверджує, що закінчила разом з М. Донець-Тессейр Фундуклеївську гімназію у 1906 році. [16]. Ці невідповідності в датах на сьогодні спростувати не вдалося.

У 1907 році М. Донець-Тессейр вступила до Музично-драматичної школи М. Лисенка у клас видатного українського оперного співака О. Мишуги [2; 4]. У Київській музично-драматичній школі вона провчилася лише рік через те, що О. Мишуга переїхав до Варшави. М. Донець-Тессейр поїхала за викладачем, та навчалась 2 роки у школі при Варшавській філармонії [4]. Закінчивши навчання у Варшаві в 1911 році, М. Донець-Тессейр вступила до Віденської консерваторії, де навчалась у професора К. Форстена (Ф. Форстен), але вже у 1912 році вона поїхала в Італію та вступила до Міланської консерваторії у клас В. Ванцо. Тут вона провчилася 3 роки з 1912 по 1915. [2; 4]. Ці дані підтверджуються Особистим листком з обліку кадрів, де вказано що М. Донець-Тессейр має вищу освіту й перелічуються заклади, у яких вона навчалась: Київська гімназія, Міланська консерваторія, вокальний факультет, роки навчання 1912-1915, спеціальність – оперна співачка [16].

Сама М. Донець-Тессейр у «Автобіографії» про роки свого навчання співу говорить так: «поїхала вчитися співу до проф. Мишуги у Варшаву в Музучилищі при Філармонії. В 1911 р. перейшла до Віденської Консерваторії в клас проф. Форстена, а через рік поїхала в Мілан, де вступила в клас проф. Ванцо. закінчила у 1915 р.» [11, 5].

Л. Дмитрієв та В. Вотріна надають інформацію щодо дебюту М. Донець-Тессейр як оперної співачки, який відбувся у місті Пйомбіно в Італії у 1914 році в партії Норіни з опери «Дон Паскуале» Г. Доніцетті. Критики схвально оцінили голос та сценічні здібності молодій співачки і цю партію М. Донець-Тессейр виконала ще дванадцять разів. Другою оперною партією у цьому ж сезоні стала партія Адіни в опері «Любовний напій» Г. Доніцетті [2; 4]. Партію Адіни «вона вже співала в статусі улюблениці публіки, завершуючи кожен арію гучними оплисками і тривалими «Брава!». Вона була з небагатьох оперних дебютантів, удостоєних золотої медалі муніципалітету міста» [2, 23]. В особовому архіві М. Донець-Тессейр збереглася афіша, яка доводить, що вона дійсно виступала у партії Адіни 13 червня 1914 року о 20.45 за місцевим часом [15].

Відомості мистецтвознавців про подальшу співацьку кар'єру М. Донець-Тессейр дещо розходяться. Після дебюту М. Донець-Тессейр отримала ангажемент до оперного театру Ніцци, але туди дістатися їй не судилося. Л. Дмитрієв стверджує, що М. Донець-Тессейр після успіху в місті Пйомбіно повернулася до Мілану для того, щоб продовжити заняття з В. Ванцо. Цим планам завадила Перша світова війна, події якої змусили її виїхати до Києва [4, 14]. В. Вотріна надає іншу інформацію. Вона стверджує, що М. Донець-Тессейр після успішного дебюту у місті Пйомбіно повернулася на короткотривалий відпочинок до Києва, де не була вже три роки. З собою вона привезла ноти тих партій, які мала співати в оперному театрі Ніцци для опрацювання. Проте ці плани не втілились в життя через Першу світову війну, і про подорож до Франції вже не могло бути й мови [2, 23].

З 1915 року вона почала працювати у Київському оперному театрі, про що свідчить запис в Особистому листі з обліку кадрів [16], а також відомості з її «Автобіографії»: «По закінченні Консерваторії я повернулася до батька в Київ і була прийнята до складу Київської опери (антреприза Багрова), де працювала до 1922 р. включно, виїжджаючи на сезони до Саратова, Одеси, Уфи» [11].

Під час роботи у Київському оперному театрі сталися зміни в особистому житті співачки. З архівних джерел відомо, що 8 січня 1916 року М. Донець-Тессейр взяла шлюб з Олександром Леонідовичем Гладковим (1878 – 1957). Про нього, як про першого чоловіка М. Донець-Тессейр, зовсім немає відомостей у жодному з досліджень, присвяченому творчому шляху М. Донець-Тессейр, а також у довідковій літературі. Проте у архіві збереглася копія його метричного свідоцтва, виданого у 1919 році, в якому зазначено, що народився він 26 грудня 1877 року, похрещений 4 січня 1878 року.

Його батько, Леонід Миколайович Гладков, мав звання колезького радника (далі в цьому документі записано як статський радник), мати – Юлія Іванівна. Також відомо, що М. Донець-Тессейр була другою дружиною О. Гладкова: 18 вересня 1900 року він повінчався з французькою громадянкою Бертою Блянш Комб, тридцяти двох років та римсько-католицького віросповідання. Стосовно першого його шлюбу відомостей немає. Через 16 років потому О. Гладков повінчався з донькою статського радника Марією Едуардівною де-Тессейр, православного віросповідання, двадцяти шести років [19]. Цей факт знову спростовує дату народження М. Донець-Тессейр, яку вона сама приводить у документах. Якщо на момент вінчання їй було 26 років, то датою народження стає вже 1890 рік.

Після одруження з О. Гладковим М. Донець-Тессейр взяла його прізвище: в Ощадній книжці вона записана як Гладкова Марія Едуардівна. До речі, на цій книжці значиться, що це Одеська державна ощадна каса при VI відділенні (Новий Базар). У цій Ощадній книжці є відмітка про прийняття на її рахунок 11 грудня 1918 року 9000 рублів. Можна припустити, що на той час вона виїхала на сезонні гастролі до Одеського оперного театру і ці кошти становили її платню за виступи [17].

В Особовому фонді М. Донець-Тессейр збереглися також фотографії родини Гладкових: його матері, батька та першої дружини. На звороті фотографії батька рукою М. Донець-Тессейр написано: «Леонид Николаевич Гладков. Отец моего первого мужа», а на звороті фотографії першої дружини чоловіка: «Бланш Комб-Гладкова I жена Ал. Леонид.»). Проте фотографії самого О. Гладкова немає [18]. Серед архівних документів є свідоцтво М. Донець-Тессейр про місце поховання її першого чоловіка: Лук'янівське кладовище, 34 ділянка [10]. Свідоцтв про те, скільки років вони були разом та чому розлучились, немає.

Наукова новизна. Біографія М. Донець-Тессейр на сьогоднішній день ще не набула своєї наукової цілісності та достовірності. В її біографічних даних зустрічається ціла низка суперечливих свідоцтв, деякі з них розглянуті в даній статті. Ті факти, які можна простежити за архівними документами і дослідженнями мистецтвознавців, не завжди співпадають і носять вкрай суперечливий характер. Зокрема, це стосується дня і року народження М. Донець-Тессейр, періоду її дитинства, навчання в Україні й за кордоном, перші кроки у становленні як оперної співачки, а також зовсім невідомі факти з її особистого життя (перший шлюб). Архівні документи, на яких ґрунтується дана стаття, вперше вводяться в науковий обіг (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр.: 60; 258; 259; 262; 266; 269; 273; 337; 396; 409).

Висновки. В результаті дослідження архівних джерел, мистецтвознавчих праць, довідкової літератури (енциклопедії, словники), з'ясована низка суперечливих фактів біографії М. Донець-Тессейр. Зокрема, дата її народження має три визначення, з яких найчастіше зустрічаються 1889 рік (енциклопедії, довідники) та 1894 рік – за архівними джерелами, зокрема «Автобіографією», укладеною самою М. Донець-Тессейр. Відкриті нові факти стосовно її особистого життя. Розбіжності встановлені також у періодах її навчання в київських гімназіях та інституті шляхетних дівчат. Ґрунтуючись на вивченні суперечностей біографічних фактів та їх аналізі, можна дійти висновку, що на сьогодні ці суперечності ще не спростовані остаточно. «Білі плями» життєвого і творчого шляху М. Донець-Тессейр потребують свого подальшого дослідження.

Література

1. Вокально-энциклопедический словарь: в 5 т. / редкол.: Агин М. С. (голова редкол.) та ін. – Москва: Респ. координац. хозрасчет. ред.-изд. центр, 1991.
2. Вотріна В. Мистецтво співу і вокальна методика М. Е. Донець-Тессейр. Київ: НМАУ, 2001, 272 с.
3. Гнидь Б. Виконавські школи України. Київ: НМАУ, 2002, 95 с.
4. Дмитриев Л. В классе профессора М. Э. Донец-Тессейр. Москва: Музыка, 1974, 64с.
5. Лисенко І. М. Словник співаків України. Київ: Рада, 1997 – 354 с.
6. Музыкальная энциклопедия: в 6 т. / редкол.: Келдыш Ю. В. (голова редкол.) та ін. – Москва: Советская энциклопедия, Советский композитор, 1974.
7. Митці України (енциклопедичний довідник): в 1 т. / редкол.: Кудрицький А. В. (голова редкол.) та ін. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992.
8. Михайлова Т. Виховання співаків у Київській консерваторії. Хронологічний огляд з 1863 по 1963 рік. Київ: Музична Україна, 1970, 128 с.
9. Театральная энциклопедия: в 6 т. / редкол.: Марков П. А. (голова редкол.) та ін. – Москва: Советская энциклопедия, 1967.
10. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 60. Записка М. Е. Тессейр з описанням місця, де похований О. Л. Гладков, 1 арк.

11. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 258. Автобіографія, 7 арк.
12. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 259. Атестація про закінчення М. Тессейр підготовчого класу Київської міністерської жіночої гімназії, 1 арк.
13. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 262. Профспілковий квиток М. Е. Донець, 16 арк.
14. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 266. Трудова книжка М. Е. Донець-Тессейр, 17 арк.
15. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 269. Вирізки з театральних афіш, де зазначається про участь М. Е. Тессейр у операх Доніцетті «Любовний напій» (Італія) та П. І. Чайковського «Пікова дама» (м. Київ), 2 арк.
16. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 273. Довідки та посвідчення про робочій стаж М. Е. Тессейр, 20 арк.
17. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 337. Ощадна книжка Гладкової Марії Едуардівни, 12 арк.
18. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 396. Фотографії членів сім'ї Олександра Леонідовича Гладкова (1 чоловік М. Е. Тессейр): батько – Леонід Михайлович Гладков, мати – Юлія Іванівна Гладкова, перша дружина – Берта-Блянш Гладкова (уродж. Комб), 6 фото.
19. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, м. Київ Ф. 122 Особовий фонд Донець-Тессейр М. Е. 1842–1969 рр. Оп. 1. Спр. 409. Метричне свідоцтво О. Л. Гладкова, першого чоловіка М. Е. Тессейр, 2 арк.
20. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф 127 Київська духовна консисторія, м. Київ 1700–1930 рр.

References

1. Vocal encyclopedic dictionary: in 5 vol. / redactor: Agin M. S. (head of the redactors) and others. Moskva: Resp. koordinats. khozraschet. red.-izd. tsentr, 1991 [in Russian].
2. Votrina, V. (2001). Art of singing and vocal technique M. E. Donets-Tessier. Kyiv: NMAU [in Ukrainian].
3. Gnyd, B. (2002). Performing Schools of Ukraine. K: NMAU [in Ukrainian].
4. Dmitriyev, L. (1974). In the class of professor M. E. Donets-Tessier. Moskva: Muzyka [in Russian].
5. Lysenko, I. (1997). Dictionary of singers of Ukraine. Kyiv: Rada [in Ukrainian].
6. Musical encyclopedia: in 6 vol. / redactor: Keldysh Yu. V. (head of the redactors) and others. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, Sovetskiy kompozitor, 1974 [in Russian].
7. Artists of Ukraine (encyclopedic guide): in 1 vol. / redactor: Kudrytskiy A. V. (head of the redactors) and others. Kyiv: Ukrayinska entsyklopediya im. M. P. Bazhana, 1992 [in Ukrainian].
8. Mikhailova, T. (1970). Education of singers at the Kyiv Conservatory. Chronological survey from 1863 to 1963. Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian].
9. Theater Encyclopedia: in 6 vol. / redactor: Markov P. A. (head of the redactors) and others. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1967 [in Russian].
10. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 60. Note by M. E. Tessier describing the place where O. L. Gladkov was buried. [in Russian].
11. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 258. Autobiography [in Ukrainian and in Russian].
12. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 259. Certification of the graduation M. Tessier preparatory class of the Kyiv Ministerial Women's Gymnasium [in Russian].
13. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 262. Trade union ticket M. E. Donets [in Russian].
14. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 266. The workbook of M. E. Donets-Tessier [in Ukrainian and in Russian].
15. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 269. Cuts from the theatrical poster, where it is noted about the participation of M. E. Tessier in the operas Donizetti "Love Drink" (Italy) and P. I. Tchaikovsky "The Queen of Spades" (Kiev) [in Italian and in Russian].
16. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tessier M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 273. Reference and work experience of M. E. Tessier [in Russian].

17. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tesseyr M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 337. Savings Book of Gladkova Maria Eduardivna [in Russian].
18. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tesseyr M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 396. Photos of the family members of Alexander Leonidovich Gladkov (1 husband M. E. Tesseyr): his father – Leonid Mikhailovich Gladkov, mother – Julia Ivanivna Gladkova, first wife – Berta-Blyansh Gladkova (born in Komb).
19. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine Kyiv, F. 122 Donets-Tesseyr M. E. (1954-1957) Op. 1. Spr. 409. Metric certificate of O. L. Gladkov, first husband M. E. Tessier [in Russian].
20. Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv. F 127 Kyiv spiritual consistory, Kyiv city 1700-1930 [in Ukrainian and in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14.02.2019 р.

УДК 788.5 “17”

Єрмак Ігор Юрійович,
аспірант кафедри старовинної музики
Національної музичної академії України
ім. П.І. Чайковського
ORCID 0000-0002-3695-8822
Igoriermak@gmail.com

РИТМІЧНА АЛЬТЕРАЦІЯ У ФЛЕЙТОВОМУ ВИКОНАВСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ XVIII СТОЛІТТЯ

Мета роботи. Розглянути специфіку виконання ритму у флейтовій музиці XVIII ст. Систематизувати вказівки і правила з флейтових трактатів цього періоду (Ж.-М. Оттетер /1707/, М. Корретт /1740/, Й. Й. Кванц /1752/, К.Ф.Е. Бах /1753/, Т. Борде /1755/, Й.Г. Тромліц /1791/). **Методологія.** У статті застосовано джерелознавчий, історичний, аналітичний та виконавський методи дослідження. **Наукова новизна.** Вперше у вітчизняному музикознавстві систематизовано основні правила роботи з ритмом, що подані у старовинних трактатах для флейти. Це дає змогу побачити динаміку розвитку поглядів на проблему ритмічної альтерації у флейтовому виконавському мистецтві XVIII ст. і застосувати набуті знання у педагогічній і концертній діяльності. **Висновки.** У XVIII ст. існувала традиція виконання ритму інакше, аніж він був зафіксований в нотному тексті. Найрізноманітніші випадки ритмічних альтерацій можна умовно поділити на три групи: notes inégales, загострення пунктиру (т. зв. “ритм французької увертюри”) та співвідношення пунктирного і тріольного ритмів у різних голосах. Тогочасні флейтові трактати містять рекомендації і правила щодо їхнього правильного прочитання. Основним орієнтиром у пошуку адекватної метроритмічної моделі є характер й афект твору. Також мусить бути врахована специфіка флейти як духового інструмента.

Ключові слова: ритм; ритмічна альтерація; notes inégales; ритм французької увертюри; флейтове виконавське мистецтво; музичне мистецтво XVIII ст.

Єрмак Игорь Юрьевич, аспирант кафедры старинной музыки Национальной музыкальной академии Украины им. П.И. Чайковского

Ритмическая альтерация во флейтовом исполнительском искусстве XVIII века

Цель работы. Рассмотреть специфику исполнения ритма во флейтовой музыке XVIII в. Систематизировать указания и правила из флейтовых трактатов этого периода (Ж.-М. Оттетер /1707/, М. Корретт /1740/, И.И. Кванц /1752/, К.Ф.Э. Бах /1753/, Т. Борде /1755/, И.Г. Тромлиц /1791/). **Методология.** В статье применены источниковедческий, исторический, аналитический и исполнительный методы исследования. **Научная новизна.** Впервые в отечественном музыковедении систематизированы основные правила работы с ритмом, представленные в старинных трактатах для флейты. Это позволяет увидеть динамику развития взглядов на проблему ритмической альтерации во флейтовом исполнительском искусстве XVIII в. и применить полученные знания в педагогической и концертной деятельности. **Выводы.** В XVIII в. существовала традиция исполнения ритма иначе, чем он был зафиксирован в нотном тексте. Разнообразнейшие случаи ритмических альтераций можно условно разделить на три группы: notes inégales, обострение пунктира (т.н. “ритм французской увертюры”) и соотношение пунктирного и тріольного ритмов в разных голосах. Тогдашние флейтовые трактаты содержат рекомендации и правила их правильного прочтения. Основным ориентиром в поиске адекватной метроритмической модели является характер и аффект произведения. Также должна быть учтена специфика флейты как духового инструмента.

Ключевые слова: ритм; ритмическая альтерация; notes inégales; ритм французской увертюры; флейтовое исполнительское искусство; музыкальное искусство XVIII в.